

Otto Møller: Optegnelser om Gylling.

Bearbejdede, udfyldte og udgivne af H. L. Møller.

Otto Møller blev født i Dalsgaard Præstegaard, Fjends Herred, den 20. Februar 1831, hvor hans Forældre dengang boede. Faderen, H. L. Møller, var da Sognepræst i Taarup, Kvols og Borris Sognekald, men blev 1841 forflyttet til Gylling i Hads Herred, i hvilket Embede han forblev til sin Død. I Gylling tilbragte Otto Møller hele sit Liv fra Tiaarsalderen med Undtagelse af 4 Aar i Horsens Latinskole og de 6 Aar, medens han studerede ved Universitetet i København. 1860 blev han Kapellan hos sin Fader og efter dennes Død 1870 hans Eftermand som Sognepræst. Han døde i Embedet 13. Januar 1915 og havde da i 74 Aar haft sit Hjem i Sognet.

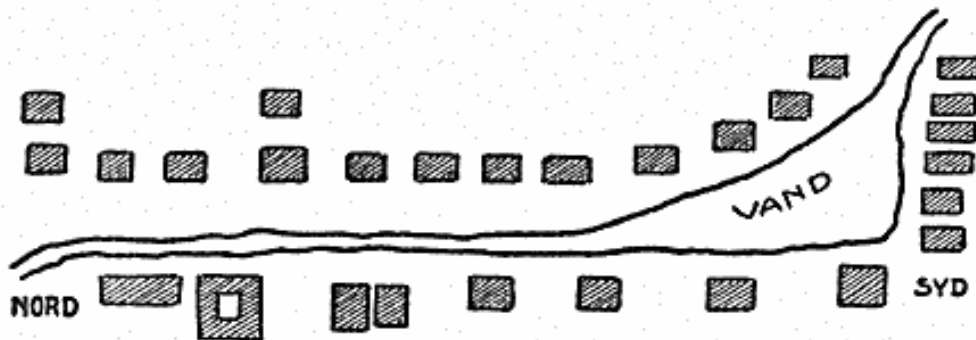
I sin Alderdom nedskrev han en Række Optegnelser om sin Hjemstavn, som her udgives i Uddrag, men for et enkelt Afsnits («Kirken») Vedkommende i delvis stærkt omarbejdet Form. Til Kirkens Historie har Udg. nemlig haft Adgang til en Del Materiale, som var Otto Møller ubekendt, men som det maatte synes naturligt at lade komme det foreliggende Arbejde til gode, ligesom der her ogsaa maatte gives Plads til en Omtale af, hvad der i de senere Aar er foretaget for at restaurere og forskønne Kirken. Udg. skylder den nuværende Sognepræst N. Ravn Jensen en Tak for de fornødne Oplysninger herom.

Af Optegnelserne er her udeladt alt, hvad der vedrører Gyllingnæs, idet denne Del af Stoffet allerede er benyttet i Udg.s Afhandling »Englænderne paa Gyllingnæs« (Aarbøger, udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1922). Endvidere er forbigaaet en Række spredte Oplysninger om Ridderen Laurids Trugotsen og hans Slægt, som Otto Møller ikke havde naaet at ordne i sammenhængende Fremstilling, bl. a. fordi han ikke havde de nødvendige Hjælpemidler ved Haanden. Men hvad han har samlet om dette Emne, er kommet til Anvendelse i den Afhandling under Udgiverens eget Navn, som her følger efter Optegnelserne.

I. Landsbyen og Bønderne.

Gylling hører utvivlsomt til de ældste Landsbyer her i Egnen. Oppe i Nærheden af Byens Mølle saa jeg for mange Aar siden, da der gravedes og lagdes Grund til en Smedieesse, Spor af en Køkkenmødding.

Oprindelig har Byen utvivlsomt ligget paa begge Sider af Vandløbet¹⁾ med en anselig Dam i den sydlige Ende. For Tiden ligger Bækken ved Udløbet af Byen kun omtrent 6 Fod over Havet, mens den ved Indgangen i Byen ligger over 10 Fod over Havet. Formodentlig har der i tidligere Tid været sejlbart Vand for Baade lige op til Byen, der rimeligvis har ligget omtrent som nedenstaaende vist langs Bækken og uden om Bydammen.

Dammen er efterhaanden fyldt op, og dels der, dels paa de udflyttede Gaardes Plads er der bygget en Mængde Huse. For adskillige af de udflyttede Gaardes Vedkommende er det allerede i vor Tid glemt, hvor de har ligget, men Byen har vist talt over 40 Gaarde²⁾, alle liggende paa hver sin Side af Vandløbet. Omkring 1840 var der endnu sumpige Engstrækninger med Vandhuller gennem hele Byen langs med Aaen,

¹⁾ Malskær Aa, der har sin Kilde 2 km syd for Gosmer og løber i en stor Bue mod V. forbi Dybvad og derpaa mod S. gennem Gylling.

²⁾ Ifølge Folketællingslisten for 1787 havde Gylling før Udskiftningen, der fandt Sted 1797, 38 Gaarde.

der ogsaa den Gang var langt bredere og vandrigere end nu, og Engene strakte sig fra Byen lige ud til Havet. Før 1800 var der ingen Broer her i Byen, men man kørte over Aaen, hvor man lystede, og for gaaende var der udlagt Rækker af store Sten. Om Vinteren, især ved Tøbrud, kunde det være vanskeligt, ofte umuligt at komme over Aaen. Det er blevet mig fortalt, at Broen neden for Kirken blev bygget, fordi der havde været Barselgilde hos Præstens og en Del af de ankomne Gæster laa om Natten før Gildesdagen ovre hos Degnen, som da boede lige over for Præstegaarden paa den anden Side af Aaen. Om Natten brød imidlertid Aaen op ved Tøbrud, og det var ikke muligt hele Dagen at komme over hverken for kørende eller gaaende. For at undgaa en lignende Ubehagelighed herefter byggedes der saa Bro. Men i min Drengetid foretrak man endnu at køre over Aaen ved Siden af Broen, naar det da var paa en saadan Aarstid, at der ikke var Is paa den. Da jeg med mine Forældre i Oktober 1841 kom første Gang her til Gylling, kørte vi tværs gennem Aaen lidt oven for Broen.

Det ældste Mindesmærke fra Fortiden her i Byen er den Runesten, der nu er opstillet i Kirkens Vaabenhus. Den blev 1840 fundet i den lige syd for Kirken liggende Gaard, dengang beboet af Sognefoged Søren Sørensen. Den laa foran Udgangsdøren fra hans Kostald og var paa den opadvendende Side meget slidt, og dog er denne Sides Indskrift læseligst. Hvor Stenen oprindelig havde staaet, vidstes ikke; den havde ligget der i Gaarden fra Arildstid. Et Par Hundrede Alen lige vest for Gaarden, i Markskellet mellem de to saakaldte »Skrivergaarde«, var en Gravhøj, som først for en Snes Aar siden var helt udgravet og sløjfet. Maa-

ske Stenen kan have staaet ved denne Høj fra først af, men der vidstes intet derom.

Før 29. Juli 1850 blev Indskriften læst af Worsaae og Stenen samtidig ført om i Vaabehuset. Den øverste Linie er sikker at læse, skønt den er stærkt slidt; i den sidste Linie, der har ligget nedad i Jorden, er det første og sidste Ord utydeligt. Worsaae vilde læse Navnet: Uisbik. Senere er det læst af Wimmer: Danske Runemindesmærker II S. 254 [jnf.: Lis Jacobsens Haandudgave Pag. 85]: »Toke Torgilsen rejste denne Sten efter sin Broder Risping den gode . . .«. Jeg tvivler paa, at Navnet Risping er sikkert. Men enten han hed saa eller anderledes, saa har der altsaa her levet en god Mand, en Søn af en Mand, der hed Torkel, paa den Tid, da der drog Vikingskibe ud fra saa mange Aamundinger.

Gylling By har formodentlig haft omtrent samme Udseende ned gennem Tiderne indtil Udskiftningen i Slutningen af 18. Aarhundrede. Ny Gaarde af Egetræ og Ler er rejst, hvor de gamle stod, til de var faldefærdige. Der var sikkert ikke et eneste Hus, som ikke var bygget af Egebindingsværk; alt Tømmer i Huset var Eg, Bjælker saavel som Sparretræer og Lægter; thi Sognets Skove, og den hele sydlige Del var Skov, indeholdt af stort Træ kun Eg. Mellem Tømmerværket i Husets Vægge var der Egestaver og derimellem fyldt ud med Blaaler. Var der et enkelt Sted Bræddegulv i Stedet for det almindelige Lergulv, saa var det Egeplanker. Husenes Gavle over Væggen vare satte af Tangdotter mellem Egestaver. Saadanne Huse kunde staa meget længe, flere Aarhundreder, naar der ikke stødte Ildsvaade til. Kun et Par Bøsseskud eller et Tusind Alen syd for Byen begyndte Skoven, der saa strakte sig over hele det sydlige Næs fra Hav til Hav.

Ligesom vel sagtens i Tidens Løb Kær og Sumpe har begyndt at afledes og udtørres, saa at ogsaa Bydammen er begyndt at opfyldes, saaledes har man jo ogsaa begyndt at rydde af Skoven nærmest fra Byen; men i min Ungdom var der endnu et omtrent sammenhængende Skovbælte tværs over Sognet langs nord for Gyllingnæs Markskel, mens der nu er ryddet bort uden lovlig Ret Stykke efter Stykke, saa at »Gylling Skov« snart blot bliver et tomt Navn.

Udskiftningen af Gylling Sogn fandt Sted 1797. Allerede tidligere maa store Dele af Skovene syd for Byen være ryddede og opdyrkede, formodentlig til Vejene, der gaa tværs over Halvøen ude ved Skovskolen. Ved Udskiftningen fik hver Gaard et Stykke dyrket Jord og en Skovlod, og de fleste Skovlodder laa syd for disse Veje, naar undtages Gaardene mod Øst ved Havet, thi deres Skovlodder hang sammen med deres Marker overalt syd for Aaen. Fremdeles fik hver Gaard et Stykke af den i Fællesskab inddæmmede Eng: Kalsema, hvis Inddæmning er foretaget af Etatsraad Bendix Lassen, som ejede Aakær 1697—1717. De sydligste, senest opdyrkede Jorder ansaas for ringere end de nærmere ved Byen, hvorfor Gaardene længst mod syd fik større Areal, men mindre Hartkorn og Tiende. Ved Udskiftningen eller kort derefter er omtrent 24 af Byens Gaarde flyttet ud paa de dem tildelte Marker, og kun for de færreste af dem er det paaviseligt, hvor de før har ligget i Byen. Siden 1840 er endnu 5—6 flyttet ud. Hvor Gaardene har ligget, er der i de fleste Tilfælde blevet Huse med større eller mindre Jordlod tilbage; og henimod 1830 blev det endelig fastslaaet, at to Gaarde, lige øst for Byen, der i længere Tid havde været delt i Huslodder, kom til at tilhøre de daværende Brugere. Kapellan Budtz

skal have været disse behjælpelig med at faa dette bragt til Afgørelse henimod 1840.

Ved Udskiftningen siges det, at der er foretaget betydelige Forandringer med Udkørslerne af Byen og altsaa ogsaa med Vejene. Vejene til Søby og Dybvad har vist altid gaaet, hvor de nu gaar. Men medens der, som før anført, ikke i ældre Tid var nogen Bro over Aaen, idet den var bred og lavvandet, og man kørte eller gik over den, hvor man bedst kunde, siges Vejen til Falling at have gaaet gennem den nordlige Ende af den gamle Præstegaard, hvor der ogsaa var kendelige Tegn til, at der havde været Porte i det østlige og vestlige Hus, tværs over for hinanden. 1841 var Vejen lagt over Aaen lige syd for det nuværende Ølbryggeri. Først senere efter 1850 blev den drejet langs vest med Aaen hen til Broen, som det nu er Tilfældet. Efter hvad der blev foregivet af gamle Folk, skal den første Bro her i Byen have været i det sydvestlige Hjørne ud gennem »Nabiskrog«; derover foregik saa vel Færdsel mod Syd og Vest, ud til Skoven og over til Lerdrup. Ved Anlæggelsen af denne Færdelsesvej er vel saa Opfyldningen af Bydammen sket. Først senere skulde Broen oppe ved Kirkepladsen være bygget og Vejen over den lagt til Lerdrup, endnu senere den sydlige Bro og Vejen derover lagt ud til Skoven; samtidigt blev saa Broen ved »Krogen« brudt op og aflagt. Men det er alligevel usandsynligt, at Vejen til Lerdrup ved »Kirkegyden« mellem Skrivergaardene og Kirkegaardsmuren ikke skulde være betydeligt ældre. Navne paa Dele af Byen var: Overballen, længst mod Nord, Smedegaardene derefter indtil Østergyde; Midten af Byen dannede Skrivergaardene med »Ø-vad« (maaske »Øg-vad«, hvor Heste gik løse om Natten), og den sydlige Del hed Sønderballen,

med »Nabiskrog« og »Guldporten« i Sydvest, medens det sydøstlige Hjørne synes at have heddet »Pederballen«. De udflyttede Gaarde nord for Byen hed Hindballen, de udflyttede Gaarde og Huse Øst for Byen ud mod Havet hed Splidholm, og alt syd for Byen kaldtes »Skoven«. Vejen mod Syd hedder Faldbehavvejen og Markerne vest derfor Faldbeholt. Lige Vest for Byen ved Grænsen til Lerdrup Mark ligger Bassum.

Da jeg den 16. Oktober 1841 med min Fader første Gang kom til Gylling, fik jeg et temmelig trist Indtryk af det hele. Det var en vaad Efteraarsdag; alle Byens Gaarde med de graa Lervægge saa fattige ud, kun Præstegaarden og Skolen var kalkede hvide, men Præstegaarden var ellers meget gammel og tarvelig. Det første Hus paa Gylling Mark, som vi kom forbi, havde en Tanggavl, noget, jeg ikke før havde set; den sad der endnu omtrent 60 Aar derefter. Det første mere tiltalende Indtryk, jeg fik i Præstegaarden, var fra den Lugt af raadnende Æbler, der var udbredt i Haven, hvor vi undersøgte Buskene under alle Æbletræer og fandt enkelte Frugter, mens Haven ellers var plyndret for alt af den bortdragende Forpagter; men denne moskusagtige Lugt af halvraadne Æbler, husker jeg, var mig dengang ny og behagelig. Vi kom ind i Byen fra Falling, kørte over Aaen om forbi Skolen, og atter tværs over Aaen ind i Præstegaarden, hvor der den Gang stod 5 store Lindetræer langs med Stuehuset mod Syd. 5—6 af Gaardene er siden udflyttede, og en Mængde Huse er kommen til, samt Huse og Gaarde ombyggede til Ukendelighed. Befolkningens Antal, der dengang var omtrent 1000, er nu 1300, hvad der er langt mindre, end man skulde vente efter den mangfoldige Nybyg-

gen; der findes nu langt flere Familier, men de bestaar af færre Personer. I Befolkningens Levevis er der foregaaet en overordentlig Forandring. Her fandtes dengang ingen handlende, men hvad der skulde købes, hentedes fra Købstaden, især ved Markeder. Hver Gaard og hvert Hus lavede selv sit fornødne Vadmél og Lærred af egen Uld og egen avlet Hør; en Del Købesager, Baand, Knapper osv. fik man af omløbende Kræmmere, der jo forresten var forbudt. Enhver bagte og bryggede selv og brændte ogsaa selv Brændevin, trods det, at det var forbudt, lavede selv Mjød, slagtede Svin, Faar og Køer, der nedsaltedes; egentlige Slagtere fandtes ikke; Gæs var almindelige i hver Gaard. Hver Gaard lavede selv sit Smør og Ost, og kun lidt deraf solgtes. Hvad der solgtes, var Korn og Heste; der var ingen Studeavl her, og ingen vilde nedlade sig til at køre med Stude. Byen var delt i Lav, hver med sin Oldermænd; de havde Smed fælles, ligesaa Tyr, indkøbte i Fællesskab Tjære. Foruden Tømmere og Murere samt Smede fandtes her af Haandværkere Skræddere, der syede Klæder baade til Mænd og Kvinder, Skomagere og flere Træskomænd, en Bødker samt Tækkemænd, en Maler, en Urmager, der egentlig var Tømmermand, og Spillemand, der trakteredede Fiol og Klarinet. Det hele var landligt og primitivt, og man hjalp i det hele sig selv. Der var ikke en Fjedervogn i Sognet, men Vognene gik alle paa stive, tjæresmurte Aksler og var lavede af Byens Hjulmand og Smed. Agestolene var af Træ, Kringstole med en Læderpude eller Sengehovedpude paa Sædet.

Fjorten Dage, efter at vi var kommen hertil, var vi til det første Bondegilde; det var i en Gaard her i Byen, men Føret var saadant, at Manden maatte hente og hjemføre os i Vogn. Det var et Barselgilde, men

det grummeste var jo Bryllup. Bruden var pyntet af Præstemadammen, og foran Toget til Kirken, der kunde bestaa af en Snes Vogne, var der Forridere, indtil en halv Snes. Store Bryllupper varede i 5 Dage, dog den sidste Dag kun Frokost. Alle Gilder forløb ens; naar Gæsterne viste sig i Gaardens Port, istemmede Klarinetblæserne et Stykke, indtil man var naaet til Stuedøren. Beværtningen var den samme: Suppe (med en Høne i hvert Fad), Steg, Flæsk, Fisk og Kage. Naar Gæsterne med Besvær var bragt til Sæde paa den Plads, der tilkom dem, indleddedes der med, at Skafferne sagde: vil I saa læse! Kort efter kom han igen og sagde: Læs nu ikke længere, men drag jer Kniv og smør jer en Smørrebrød, saa skal I siden faa noget at blæse paa. I min Ungdom saa vi ved Gilderne ofte en ældre Gaardmandskone Bonde-Inger, Inger Jørgensdatter, der sad meget alvorfuld ved Bordet, og som sjældent smilte. Hun sank de haarde »Kløser«, Melboller i Suppen, hele, og man kunde se paa hendes Hals, naar de gled ned. Hønen, der laa i hvert Suppefad, blev løftet op ved et af Benene, og den blev delt mere ved at rykke end ved at skære. Ved hver Ret foredroges et Musikstykke. Naar Maaltidet var endt, sang Degnen den samme Salme og holdt den samme Tale med Tak for Gæsternes Nærværelse, »al mulig Gentjeneste loves, naar og hvor forlanges, dog helst i glædelige Tilfælde«. Paa Gildets sidste Dag udtalte Skaffen Takken og endte: »imorgen kan I søge jert Sæde, hvor I vil, vil nogen jer indbyde, gaar I vel glad dertil«. Ved noget mindre anselige Gilder var Suppe og Steg erstattet med Risengrynsvælling, helt oversvømmet af Smør og Kanel. Ved Gilderne hørte man de samme Vittigheder, modtagne med den samme hjærtelige Latter, og ethvert anstændigt Gilde

endte med »Spil og Dands« samt Kortenspil; dog var der ikke Dands ved Begravelser.

I min Drengetid var det en Begivenhed af stor Betydning, naar »Toldvæsenet kom«. Det var en Vogn fra Horsens, der kom fra By til By med nogle Toldbetjente for at efterspore Brændevinstøj, Redskaber til at brænde Brændevin, og ligeledes efterspore Smughandlere, baade faste Smugkroer og omvandrende Kræmmere; disse sidste smuglede Kramvarer over Toldgrænsen og løb saa rundt og forhandlede dem her i Jylland. Foran Toldbetjentenes Vogn, hvor rask den end kørte, kom der i Almindelighed altid et Bud fra nærmeste By for at melde deres Ankomst. Saa blev alt Brændevinstøj skaffet tilside, og jeg ved ikke af, at Toldvæsenet nogensinde havde Held til at træffe noget her i Byen. Vi havde et Par Smughandlere her; de maatte have deres lille Forraad af Kolonialvarer o. s. v. af Vejen, og en Gang viste det sig, at det hele uden min Faders Vidende var skjult i Præstegaardens Lade. Jeg husker, at mens de farlige Snushaner var her i Byen, gik de to handlende, der jo ellers ikke var Venner, samdrægtigt oppe paa Kirkegaarden som paa et fredhelligt Sted og trøstede hinanden. Imidlertid hørte Brændevinsbrændingen snart helt op, og vi fik en »kongelig privilegeret« Høker her i Byen; men hans Handel var saa ringe i Sammenligning med de uprivilegeredes, at han ofte maatte laane et Pund Kaffe-bønner eller andet hos disse, naar en enkelt Kunde forvildede sig ind til ham. Han hed Jens Hansen og døde 1880 som en ganske reduceret Mand; men da havde vi jo allerede rigeligt med Købmænd af alle Slags.

I haarde Vintre, naar Havet blev tillagt med Is næsten over til Samsø, mens der var enkelte Vaager,

hvor Søfuglene holdt til, blev der drevet en vældig Jagt paa disse, især Svaner. Alle, der kunde skaffe sig en Bøsse, drog ud paa Havet, og hele Befolkningen kunde da være paa Havet den hele Dag, ja langt ud paa Natten, naar det var maanelyst. Alle Fugle blev nedlagt for Fjerenes Skyld, men især Svaner, som blev godt betalt.

Mens den tyske Forpagter Walther 1841—1858 drev Præstegaarden, dyrkede han de fleste Aar Raps. Raps-tærskningen ude paa Marken var en ganske særegen Fornøjelse for os Drengene. Den blev taarsken paa et stort Sejl, og 20—30 eller maaske endnu flere var beskæftigede dermed. En Musikanter var tilstede og spillede hele Tiden, for at Tærskningen kunde foregaa i rask Takt. Jævnligt blev der skænket Brændevin rundt for at holde Humøret oppe, thi det gjaldt jo om at faa det færdigt, mens Vejret var godt. Rundt om Sejlet opdyngedes hele Bjærge af Rapshalm, saa det snart blev som en stor Gaard eller By. Maden blev bragt derud til hver Mand af hans Kone eller andre paa-rørende, hvis nemlig Konen ogsaa tjente med ved Tærskningen, hvor der behøvedes ligesaa mange Kvinder som Mænd. Rapsen blev kørt sammen fra Marken rundt om paa Kærrer, hver med en Hest for, og der var det, vi blev anvendt til at ride disse Heste. Vi var paa Færde fra den aarle Morgen, længe før der kunde tages fat, thi Duggen skulde først af Rapsen, før den kunde tærskes. Men vi maatte jo være færdige, have Ridepiske og Sadelpuder i Orden, og saa gik det da endelig løs og varede mindst to, ofte tre Dage. Den første Dag holdt vi jo nogenlunde godt ud, men jo længere det varede, desto sørgeligere kom det til at staa til med den Ende, vi sad paa; thi det er ingen hel Nydelse at hænge paa en Hest fra Mor-

gen til Aften i tre varme Dage, og rask skulde det jo gaa, helst i Galop, idet der idelig blev raabt efter os og dreven paa inde fra Sejlet, og Hestene blev mere og mere sløve og trætte, som Tiden gik. Men det gik jo ikke an at lade sig mærke med, at man havde faaet nok af Fornøjelsen, og min Moder søgte da ogsaa hver Aften med Brændevinsvadsk at bøde paa de mest medtagne Steder. Vi maatte jo holde ud, og Livet derude var jo ogsaa altfor tiltalende til, at vi kunde opgive det. Maaltiderne, især Middagen, var Glandspunkter, da alle de i Rapshalmen lejrede Familier kom frem med de mest saftige Historier, og da alle de landlige Vittigheder krydsede hinanden. Kom der fremmede for at se paa Virksomheden, hvad der altid gjorde, saa sprang straks en Mand ud fra Sejlet og præsenterede for dem med en Plejl eller Fork, hvorpaa de fremmede maatte give Drikkepenge, hvis Beløb udraabtes med høj Røst, der efterfulgtes af Hurraraab, hvilke endte med: »nok en Maal Hurra«, Erindring fra Tydskertiden. Lystigt gik det til med frit Øl og Brændevin, og Folkene saa forfærdelig forsvirede og forsvedte ud, naar Aftenen kom; og naar det hele var til Ende, blev der om Aftenen dandset og drukket for de indvundne Drikkepenge. Men vi Drengene var adskillige Dage om at forvinde, hvad vi havde lidt ved vor Ryttertjeneste, og længtes dog næste Aar lige stærkt efter den samme Glæde; og dog kunde vi, Præstens Sønner, altid udvælge de bedste Heste, thi der var ikke lille Forskel paa, hvordan deres Gang var, og hvor skarp deres Ryg var.

I mine yngre Aar blev der paa enhver Gaard avlet Hør, hvad nu helt er ophørt. En Pige fik som Del af sin Løn saaet en Skæppe Hørfrø, og Karlene fik visse Alen Lærred. Det var et smukt Syn, naar Hørren stod

i Blomst og lignede en lyseblaa Sø. Der var meget muntert Arbejde knyttet til Hørren, naar den skulde luges og ruskes. Saa skulde den røddes i Vand eller paa Agre, saa broddes (brydes) over en Grav med Ild i, hvilket var et ubehageligt Arbejde, naar Røgen slog op i Ansigtet paa den, der skulde tørre Hørren over Graven. Dernæst skulde den knebles eller Frøet rives af og tærskes, saa skages eller skækes, hvorved Piger og Koner var samlede i Flokkevis og kom til at se forfærdelige ud af Støv og Tjavser, og endelig skulde den hegles, før den var færdig til at spindes som Hør eller Blaar. Blaaren fik Tjenestepigerne, Hørren forbeholdt Husmoderen sig selv. Og saa skulde alt være spunden, baade Hørren og Faarenes Uld, inden en vis Tid om Vinteren, hvorfor de i mange Gaarde endog spandt ved Lys, til Klokken var et eller to om Natten. Nu mærkes der slet intet mere til denne travle Virksomhed.

I den Tid, jeg har været her i Gylling, er der foregaaet den allerstørste Forandring i Omsorgen for Folks Sundhed. Ved 1840 var der ingen Læge nærmere end i Horsens eller Skanderborg, og kun hvor der var særdeles Fare, blev der hentet Læge. Det var især en gammel Læge Grell i Skanderborg, som blev anset for at være den rette at søge til. Man mente, at en Udtalelse af ham var en Højesteretsdom. Men Følgen af denne besværlige Adgang til Læge var jo, at »kloge« Mænd og Koner benyttedes i de fleste Tilfælde, og de gjorde maaske ogsaa af og til Gavn og i de allerfleste Tilfælde vist ikke videre Skade. Til udvortes Skade, Benbrud, Sætten-i-Lave og til Behandling af Saar var Else paa Aalstrup Mark den eneste rette, og hun har med megen Dygtighed sat mange Albuer og Skuldre i Led; hun havde en overmaade stor Erfaring heri

og havde vist arvet sine Kundskaber fra sin Fader. Hun var utvivlsomt i saadanne Sager langt kyndigere end Lægen, og hun havde jo ogsaa ti Tilfælde at behandle, hvor han kun havde et. Han sagde jo nok, at hvor hun hjalp, havde der kun været en Forstuvning; men Sandheden var, at Else var hans Mester i disse Ting, og hvorfor skulde hun ikke ogsaa godt kunne være det? Hun lægede ogsaa mangfoldige Saar, men her kunde hun jo vel ikke maale sig med Lægen, navnlig da, efter at der var bleven indrettet et Sygehus, thi et saadant havde hun jo ikke til Raadighed. Ofte endte hun saa med at sige sig det fra, men af og til vel sent. En Pige, der havde tjent os, men var flyttet til Horsens, søgte alligevel til Else med et daarligt Ben. Else havde erklæret, at »det var slet ikke var nogen rar Knæ«, men hun fik det alligevel i Orden. Med indvortes Skade tror jeg ikke, at hun befattede sig; selv daarlige Tænder overlod hun til sit Bysbarn Peder Jespersen at trække ud. Han hjalp mig af med min første hule Tand; men han havde en Maade at gøre det paa, der alligevel havde sine Ubehageligheder. Man skulde sætte sig ned paa Gulvet, og hans Kone holdt en saa bag fra om Hovedet, mens han med sin Tang udførte Operationen. Jeg har senere faaet hen mod en Snes Tænder trukket ud af Lægen, og jeg maa erkende, at det vel ordnedes mere bekvemt, maaske ogsaa foregik lidt hurtigere, men det gjorde for Resten lige ondt hos den ene som hos den anden.

Den, der nok gav sig mest af med »indvortes Svagheder«, var Mikkell Adolf i Odder; han kurerede mest paa Dyr, men ogsaa paa Mennesker, og saa vidt jeg husker, var Folk lidt ængstelige for at ty til ham, da han gav dem meget skarpe »Mediciner«. Jeg husker

ogsaa, at der var en svensk Kone i Aakærhusene, der doktorerede og bl. a. bildte en Karl ind, at hans Sygdom grundede i, at hans Lunge og Lever var groet sammen. Hvorvidt hendes Raad for denne hans Daarlighed hjalp ham noget, erindrer jeg ikke. Men i det hele hjalp Folk sig selv med gamle Husraad efter Henrik Smids Lægebog eller med gamle »Recepter fra Grell« i lignende Tilfælde, skønt Ligheden vist i mange Tilfælde var ringe eller ingen; men der blev gjort megen Brug af gamle »Recepter«, og Apothekerne var villige nok til at levere alt, hvad der ønskedes hos dem. Et meget yndet Middel baade til indvortes og udvortes Brug var Skorpionolie, som Apotekeren virkelig narrede Folk med, idet han gav dem Bomolie med en Skorpion eller et andet lignende Insekt i. Man kunde ogsaa faa Menneskefedt og Englefedt; men det er mig fortalt, at Apotekeren engang, da det sidste forlangtes, svarede, at han slagtede først om nogle Dage. »Kattetalg« var meget skattet mod visse Lidelser, og den skaffede man sig selv og havde hengemt til eget Brug eller til at hjælpe en anden med. I det hele var Folk meget hjælpsomme med Lægemidler, som de var forsynede med. Naturligvis blev der ogsaa brugt allehaande hemmelighedsfulde Tryllemidler, især mod Koldfeber, engelsk Syge hos Børn og faldende Syge.

Et meget almindeligt Middel at gribe til, naar Folk befandt sig ilde, var Aareladning eller Kopsætning, hvad der altid var Folk, der kunde, bl. a. Jordemoderen. Undertiden skulde det være virksomt at aarelades paa den store Taa eller andre mærkelige Steder. Der var ogsaa her en Kone, der havde Iglar, som hun betjente Folk med; men man maatte vogte sig for, at det ikke var Hesteiglar, thi der var Fare ved at

bides af dem. Man fik fat i Iglerne ved at vade ud i en Dam og lade dem bide sig fast paa Benene.

I Almindelighed led og døde Folk uden nogen Læges Hjælp; men trak det for længe ud, saa var det en vis Sag, at der blev forlangt Forbøn for den syge i Kirken, idet man saa sikkert ventede, at »der vilde ske en Forandring til den ene eller anden Side«. I Løbet af den sidste Snes Aar er det helt hørt op, at der forlanges Forbøn i Kirken; og som det blev forstaaet, var det vist heller ikke for tidligt.

I min Barndom herskede der endnu betydelig Overtro blandt Folk her. Ikke blot viste den sig i alle de overtroiske Midler, som brugtes mod Sygdomme saavel hos Mennesker som hos Dyr; men Folk levede i det hele i meget overtroiske Forestillinger. Heri er der sket betydelig Forandring, i det mindste da i det ydre; thi ingen kan jo se, hvad der endnu sidder fast af saadanne gamle nedarvede Forestillinger i det indre. Til denne Forandring har det vist bidraget ikke saa lidt, at Eventyrfortællingen er hørt op. I min Barndom var der endnu en Mængde, der kunde fortælle Eventyr; nu er der vist slet ingen, der befatter sig med det. I de lange Vinteraftener ved den tarvelige Belysning af en Tranlampe, som Konerne og Pigerne maatte have til deres Raadighed ved deres Kartten og Spinden, og hvor man endnu kun ganske enkeltvis kunde træffe paa en Avis, som skulde gennemstaves, der var der den rigeste Lejlighed til at forkorte Tiden med at fortælle Eventyr, naar først Børnene havde faaet deres Remser til Skolen banket ind. Her paa Egnen var det især gamle Mænd, der fortalte; men der var naturligvis ogsaa Kvinder, der kunde noget; og ved flere Sammenkomster som, naar

de skagede (skættede) Hør, blev der ofte fortalt Historier. Der var en gammel Ungkarl, som jeg engang hørte fortælle et Stykke af Ingemanns Valdemar Sejr, og det havde faaet ganske god Skikkelse som et Eventyr. Det var Bisp Peders Rejse til og Foretræde hos Paven; først senere, da jeg selv naaede at læse Ingemanns Roman, blev jeg klog paa, hvad det var, han havde fortalt. Men ved at høre Eventyr i den unge Alder, Gengangerhistorier og i det hele Spøgelseshistorier, blev Sindet beredt for allehaande Overtro. Jeg kan huske, hvordan mit Sind kom i Røre ved engang at høre Beretning om en syg Kones Feberfantasier, der fortaltes af en, som havde været henne at vaage hos hende.

Der var her i Sognet ingen fremtrædende Høje, og derfor hørtes der heller ikke her noget om Bjergfolk, hvad jeg derimod havde hørt nok om oppe fra mit Fødested. En af vore Piger fortalte derimod, at hendes Oldemoder (o: Bedstemoder) som Barnepige havde mødt en Dvarre (Dværg) -Kone i Skoven, at denne vilde liste hende med sig, og at hun kun undgik det ved at blive ved at følge et Gærde, til hun naaede ud af Skoven. Der hørtes ogsaa Fortælling om »Atrismænd« (Ærterismænd), der var lange og smalle som et Læsetræ, Ellemænd, der narrede Folk ved at være Hest, naar de vilde over Aaen, og saa gaa midt over ude i Vandet. Men den meste Overtro var dog vist den grimme Tro paa Gengangere og Spøgeri paa Kirkegaarden. Børn blev jo fyldt med saadanne Historier og dermed med en taabelig Frygt for hele Livet. Visse Steder i Sognet ansaas for Tilhold for Spøgeri, saaledes bl. a. Vendstedhoved i Splidholm og Bassum. Det første Sted sagdes det, at Maren Laursdatter spøjte, fordi hun var begravet der i Nærheden. Snakken om

Spøgelser antog engang en bestemtere Skikkelse. I Aaret 1859 var Lærer Wissings Kone, Mariane Langberg, død. Ikke længe efter begyndte der at hviskes om, at hun spøjte, og at Skolebørnene endogsaa havde været foruroliget af hende. Rygtet herom gik temmelig vidt omkring, og snart hørte man hende fra Horsens-egnen, at i Gylling Skole havde Børnene set den afdøde Degnekones Hoved glide hen ad Gulvet i Skolestuen og stille sig op ved Katedret bagved eller foran Degnen. Snakken gik livlig her i Byen, og mange troede vist fast paa, at den gamle, krogede Degnekone, der ikke havde haft det for godt hos Wissing, spøjte nu rundt i Skolen. Jeg ved ikke, om Wissing selv fik noget at vide herom; han talte i hvert Fald aldrig til mig om det. En eller anden tog sig imidlertid paa hos Skolebørnene at efterspore, hvad det var, de havde set og snakkede om, og saavidt jeg husker, faldt det ud til, at de en Dag havde set en Lækat inde i Skolestuen, hvor den havde moret sig med at liste om, som disse Dyr gør; maaske den ogsaa kan have været oppe paa Katederet. Men der var vist adskillige, som ikke troede paa denne prosaiske Opløsning paa det, der havde foranlediget saa megen Snak i lang Tid og saa vidt omkring; der gik ligesom en Glans af Gylling derved. I de senere Aar har jeg aldrig hørt noget om Spøgeri her i Sognet; og for saa vidt er Oplysningen altsaa steget. Men jeg har dog hørt selv Degnen være fuldt forvisset om, at Folk kan forudsige Vejret hele Aar forud. Det viser, at Oplysningen dog ikke har slaaet dybe Rødder, og de allerfleste har den gamle Tro paa, at Maanen er den, der egentlig bestemmer Vejret for os, uden at forstaa, at dette saa maatte blive ens overalt paa Jorden, hvor den samme Maane iagttages. Jeg husker, at vor gamle Karl Rasmus Pedersen under

natlige Tordenvejr altid mente, at »naar Maanen først kunde komme op over det«, saa var det ovre. Maa- ske grundede hans Formening sig paa Erfaring; thi det slaar vel ikke sjældent til, at naar Skyerne for- deler sig, saa Maanen kan skinne, saa er Uvejret mod Enden. Men han mente, at det var Maanen, der »kom ovenover det« og fik Magt med det.

Dagvælgeri har endnu stor Udbredelse; faa vil be- gynde noget vigtigt paa en Mandag. Bryllup skal være enten Tirsdag eller Fredag, dog kan meget fattige Folk ogsaa nøjes med Lørdag. Til at tørre vadsket Tøj er de Dage, der i Almanakken har Navn efter Kvinder, daarlige, især Benedikts og Gertruds Dag, hvor man anser Benedikt for et Kvindenavn.

I min Ungdom var Indretningen i alle Gaardmands- huse ens efter nedenstaaende Skema:

Overstue til Boskab og Gilder.	Alkover.	Køkken.	Spisekam- mer. Mælkestue.	Bryg- gers
	Kakkelstue.	Yderstuen.	For- stue.	

Husene var snævre, Vinduerne sad højt fra Gulvet, og kun sjældent var der et Slagvindue, men meget ofte Jernstænger for alle Vinduer. Gulvene var næsten overalt af Ler, og Kakkelstuen var panelet fra Gulv til Loft, rød- eller blaamalet. I Kakkelstuen var der en Ovn, ofte med Kobbertromle og Kobberrør. Mod Nord var Alkoverne, mod Syd det lange Bord med fast Bænk ud til Ydervæggen. Paa enkelte Steder kunde der findes Udskæringer paa Dør, Panel og Al-

kover i Kakkelstuen; i Almindelighed var det dog kun malede Sirater, og Tulipaner var overalt det Mønster, der havde foresvævet Kunstneren. Billeder fra Neu Ruppin, ofte i Ramme, sjældent med Glas for, prydede Væggen; det var gerne Billeder af Fyrster til Hest som Frederik VI, Sultanen eller Napoleon; Koloritten var meget levende paa dem alle, især paa Sultanen.

Naar man en Dagligdag kom ind i en Gaard, blev man naturligvis budt ind i Kakkelstuen, og der blev man saa budt »velkommen«, selv om man allerede ude i Gaarden var bleven ønsket Goddag. »Velkommen« hørte Stuen til, og kun Fattigfolk blev i Yderstuen. Straks efter Velkomsten blev man saa buden at »sidde hen til Bordet«, hvor der altid stod en Ølkande, tidligst af Træ, rødmalet Bødkerarbejde, senere et Krus af Fajance med Tinlaag. I Yderstuen stod en simpel »Kovs«, ligeledes med Øl, en større Lerkrukke med Øre. Manden og i det hele alle Karlfolk beholdt Hat eller Hue paa inde i Stuen. Jeg har engang besøgt en syg Kone og traf da Manden, der heller ikke var helt rask, liggende i Sengen ved Siden af hende med Kasket paa Hovedet. Paa Bordet blev der lagt Dug, en ofte brugt, hjemmelavet Blaargarns, og saa kom det uundgaaelige Traktement frem af den store Skuffe under Bordet, fra hvilken Skuffe der altid steg en sur Lugt op. Det var Brød, om muligt Sigtebrød, Smør, en Tallerken med Rullepølse og røget Faarelaar samt en Ost. Af de sidste tre Ting skulde Gæsten selv skære, og det var let at se, at de havde været i mange Hænder og under mange Knive før; ofte var kun den mindste Part tilbage af, hvad der fra først havde været. Ved Siden af al denne Herlighed stod den hvide Brændevinsflaske, og Manden i Huset nød med og først af alt, hvad der sattes frem. Undertiden kunde

der til det anførte føjes en Tallerken med haardkogte, pillede Æg, der svømmede i smeltet Smør, eller ogsaa en anden Ting, der kunde laves i Hast. Thi Konen skulde jo kunne præstere Anretningen til enhver Tid paa Dagen. Mens de første Sager nødes, idet hun atter og atter viste sig og sagde: »Aa, vær nu saa god og spis,« lavede hun Kaffen i en blank Kobberkedel og frembar den endelig med tyk Fløde og Kandisukker, samt skænkede den op i Spølkummer, store hankeløse Kopper. Der blev naturligvis tilbudt en Dram i Kaffen i Steden for Fløde, og den blev sjælden afvist. Var det et længere Besøg, saa maatte en Høne lade sit Liv og brases, og der endtes med Te, hvori der var Kanel. Var der Kvinder med ved Besøget, blev de efter det første Traktement budt ind i Overstuen, hvor Kisterne lukkedes op og Skuffer droges ud, at en kunde se, hvad der fandtes, fremfor alt af Lærred og Vadmel, men ogsaa af Silkeklæder og anden Stads. Imidlertid tog Manden sin Merskumspibe ned og bød Tobak, i Almindelighed Jomfrutobak, der var mærket »Virginia«, men vist altid var groet ved Horsens. En lettere Tobak var »Blaamand«, uden Tvivl fra samme Voksested. Jomfrutobak var ogsaa god som Skraatobak. Under Rygningen stod et lille Kobberfyrfad med Tørvegløder paa Bordet, thi man havde dengang ikke Svovlstikker endnu. Lidt tidligere brugtes Kridtpiber, men jeg har ikke set dem i Brug hos Bønder her; enhver Gaardmand maatte have en lille Merskumspibe. Naar Besøget var til Ende, blev man fulgt ud til Gaardens Port og værget mod Hunden, og laa Gaarden uden for Byen, strakte Følgeskabet sig, hvis det var ved Sommertid, gerne til Markens Ende.

Der herskede i min Ungdom en stor Sparsommelighed med Jern. Overalt, hvor man kunde hjælpe sig

med Trænegler, brugte man saadanne. Man fortalte, at naar en dygtig Tømrer skulde bygge et Hus, begyndte han Arbejdet med at lave alle de Trænegler, der skulde anvendes, og der maatte saa heller ikke være en eneste for meget eller for lidt, men hans Dygtighed skulde vise sig i, at de lige slog til. Man sparede paa Søm og Spiger og brugte Egetræsnagler; selv Dørklinker har jeg set dannede af Træ, ikke at tale om Bismere og allehaande Redskaber, Grebe og Skovle. Hestene blev i det højeste beslaet paa Forfødderne, og det tjente vist til at styrke deres Hove, at de unge Heste slet ikke havde Sko. Kun Rejsevognen, der brugtes til Købstaden, havde Jernringe om Hjulene; Ploven var af Træ undtagen Langjern og Skær; Harven og Riverne var helt af Træ. Imellem de bageste Hjul paa Vognen hang Tjærekanden, og paa en længere Tur maatte Træakslerne smøres, for at Hjulene ikke skulde skringe alt for slemt. Seletøjet var Stavseler med Sivpuder om Hestenes Halse, og der sparede naturligtvis paa Læder overalt. I min Fødeegn saa jeg Seletøj til Stude, lavet helt af Halm; selv Hammelrebene var tykke Halmtov; men her i Gylling har jeg aldrig set saadant, og her avledes der ogsaa Hamp ved enhver Gaard, ligesom der ogsaa var Rebslager i Byen. En Husmand snoede Reb af Svinehaar og Hestehaar, og dem var der den Fordel ved, at Køerne ikke aad dem, hvad mange Køer havde Lyst til ved Hampereb. De simpleste Køretøjer saa man, naar der kom Pottemænd agende med sorte eller røde Kar, samt Koste af Lyng eller Revlingeris. Dog var det kun de mere velhavende, der købte disse Koste; man bandt dem ellers selv af Bøgekviste eller til Brug i Stalden af Torn; men til at feje i Præstegaarden brugtes dog inde i Stuerne kun Købekoste. Potteman-

dens Kar kunde man jo ikke undvære til Mælkefade, Tallerkener, Kovse, ja selv til Flødepotter. Pottemanden havde ogsaa Legetøj af Ler, Lærker, Heste, Hunde; de sidste var ikke videre godt formede, og saa alle blot ud som firføddede Dyr. Jeg undrede mig over, hvorfor Heste og Hunde var grønt glasserede, da det gjorde dem end mere fremmede for Øjet. Det kneb jo med at skaffe Pengene til de nødvendige Kar, og jeg har set min Moder tiltuske sig adskillige Potter for en Skæppe Æbler, hvilket Pottemanden gik villigt ind paa, idet han kun betingede sig, at Æblerne skulde være »møske«, hvormed han vist mente syrlige og saftige. Pottemanden kom jo fra Egne, hvor der ikke groede Æbler. Fra de samme Egne kom for Resten ogsaa Mænd kørende med røgede Aal, men disse saa ikke appetitlige ud. Derimod kom der fra Fyn Mænd med store Læs Humle, hvorvel de fleste Bønder her selv avlede deres Humle. Man sagde, at Humlemændene anbefalede sine Varer med disse Ord: »Min Kone har brygget paa dem tre Gange, og de er endda lige gode«. Han gjorde alligevel ikke megen Handel her i Gylling. De senere Tidens Drivegæs saa man i min Ungdom ikke meget til. Folk her lagde selv Gæs til i stort Tal.

En Gang om Aaret kom her en Kobbersmed eller Kedelfører fra Horsens med Vognen fuld af alle Slags Kobber- og Messingkar. Han selv havde grønt Haar, som man mente farvet saaledes af Kobberdampe; altid sad der paa Vognen en stor, gul Hund med et Messinghalsbaand. Han gjorde vist god Handel; thi der var intet, en Husmoder satte mere Pris paa end at have sit Køkken prydet med blankt Kobber- og Messingtøj. Alle skulde jo have en Kobber-Gruekedel og en Kobber-Kaffekedel; men Vaskekedlen

maatte ogsaa helst være af Kobber, ligesom Rivejernet, Pæglemaalet, Varmebækkenet, Fyrfadet og Temaskinen. Forskellige Kasseroller og Messingkedler, helst tre af forskellig Størrelse, Lystager, Strygejern pyntede jo alle mægtigt op i Kanderækken og paa Hylderne. Messingkedlerne var til Ostelavning, Pøsekogning og meget andet, og endelig til Farvning. Kobbersmeden tog alle gamle Sager i Bytte mod ny, blot de var smedede og ikke støbte, thi man havde ogsaa Kobber- og Messingtøj, der var støbt. Der gik mangan Skilling i den Kobbersmed, før han drog af.

Var der noget, som en dygtig Kone skulde forstaa sig paa og da ogsaa elskede at befatte sig med, saa var det Farvning, og de, der havde gode Opskrifter til Farvning, sad inde med noget værdifuldt. Den simpleste Farve, som selv Husmandskoner alle anvendte, beholdtes i den saakaldte »Lødgryde«. Denne Gryde modtog først en Vædske, der fremkom ved Tilskud fra venligsindede Naboer, og naar den var i tilstrækkelig Gæring og stank meget ilde, fik den tilsat et blaat Farvestof, hvorefter Uldgarnet, Røden,¹⁾ nedsænktes deri. Naar det var tilstrækkelig farvet, maatte det udskylles mangfoldige Gange, indtil den hæslige Lugt nogenlunde forsvandt; men at det taalte alle disse Udskylninger, som vist foretoges i Ugevis, vidnede da om, at Farven var ægte. Det var fornemmelig Strømpegarn, der farvedes paa denne primitive Maade, men jeg tror dog, at det kun var Husmandsfolk, der anvendte denne Farvemaade, dog saaledes, at en Gaardmandskone nok mod et lille Vederlag kunde faa den

¹⁾ Feilberg: Ordbog over jydsk Almuesmaal: Røden = Hele den samlede Hørmængde, som »rødes« 3: lægges i Vand for at raadne. — Efter Otto Møller lader det til, at Ordet i Hads Herred ogsaa har været brugt om Uldgarnet, der sænkes i »Lødgryden«.

fattige Kone til at farve noget Garn for sig. Men ellers farvedes der med alle mulige fine Farver; Messingkedlen kom over Ilden, og efter Maal og Vægt blandedes saa de forskellige Farvestoffer. Der var Højrødt, Kirsebærrødt, Mellebrunt og Kaffebrunt, Gult og Saksgrønt, Mellemblaat og Mørkebleat, Violet og Sort; og altid betragtedes det med lige Forundring, naar det lykkedes, at Farven blev vellykket. Det var væsentlig Uldgarn, der farvedes, til Dynevaar og »Stribetøj« c: Hvergarn; og det prægtigt farvede Garn, der naturligvis altid skulde være »ægte«, sendtes saa til de hjemlige Vævere, hvor Husmoderen selv maatte være til Stede ved Trændingen og gøre Væveren klog paa, hvordan Farvemønstret skulde være. Det var en Lystur for hele Familien, naar de mange Net med Garnøgler i skulde hen til Væveren. Naar Farvningen var til Side, var der jo i Kedlen endnu en stærkt farvet Væske; og nu kom der en ren Farvedjævel over alle; Kedlen holdtes over Ilden, og alt muligt blev puttet i den for at »farves op«, Silkebaand og alt andet afjasket Stads. Udbyttet af denne Opfarvning var naturligvis som oftest temmelig mislykket, idet alt viste sig med et blakket, skident Tilløb til det, man havde ventet, og det opfarvede var mere ubrugeligt end før. Engang husker jeg, at der var kommet en Farve i Moden, som de kaldte: Persiko, der var stærk violet, og som bed paa alt. Alt tænkeligt blev farvet Persiko, da Farven var billig og vist ogsaa ægte, og snart saa man ikke andet end persikofarvede Ben, saa jeg nok tror, at denne Farve gav Lødgryden Dødsstødet. Siden hen er hele denne Farvesport hørt op, som da ogsaa Hjemmespinding og Hjemmevævning. Men der er gaaet med det samme noget spændende og fortryllende ud af Kvindernes Liv; thi det var med fantasifulde For-

haabninger, de saa ned i Farvekedlen; de prøvede sig frem og gjorde selv Forsøg, og der var her endnu noget, der mindede om Fortidens alkymistiske Forsøg og Leden efter de vises Sten. Den var rig, der sad inde med gode Farverecepter; men der hørte lang Erfaring til her at naa det fuldkomne.

Der var jo visse Mærketider i Aaret. Der var Fastelavnsmandag, da Katten skulde slaas af Tønden. Karlene red til det, udpyntede i Lighed med Militær, Drengene gik paa Foden. Og Karle og Dreng skiftedes gerne til det de forskellige Aar. Drengenes Udpyntning var mere fantastisk, uden Forbillede, med brogede Baand og helst et Spejl foran paa Hatten. Jeg tror ikke, at der i min Tid nogen Sinde har været en Kat i Tønden; egentlig skulde det nok være en Lækat, men i Mangel deraf kunde en almindelig Kat ogsaa bruges. Mens jeg kan huske, var der en Flaske Brændevin eller Mjød i Tønden, og denne Flaske plumpede ned, hængende i en Strikke, naar Tønden skiltes ad. Naar Tønden var slaet itu, drog saa Deltagerne rundt i Sognet og viste sig i alle Gaarde i deres Stads og samlede Penge ind til det Gilde, som de holdt om Aftenen. Skikken har holdt sig til den seneste Tid og er blevet til en hel Brandskatning; sidste Gang, Karlene red rundt, forekommer det mig, at de indsamlede henimod 500 Kr., men det blev da ogsaa tilkendegivet dem, at man ikke ønskede det gentaget for det første. Drengene nøjes med en mindre Udskrivning, har i Almindelighed heller ikke Musik med sig, men synger et Vers, naar de har faaet deres Honorar:

Vi takke de gamle og unge,
 Vi takke de store og smaa,
 For Gaven, I gav vores Konge,
 Dog nu Farvel vi byde maa.

Hvor saavel de ridende som gaaende ankommer hen ved Aftenstid efter en hel Dags Omfarten, ser de alt andet end muntré, men meget medtagne ud, og Gildet, der forestaar, bringer dem sagtens endnu lavere ned. Men der er stadigt ny, der vil fortsætte næste Aar.

Den 30. April »Ulbjerg« (Voldborg) Aften brændes der Blus. Da der her i Sognet ikke er videre Høje, maa de afbrændes paa flad Mark. I min Ungdom var det tømte Tjæretønder, der afbrændtes, og de blussede jo godt og længe; men da der nu ikke købes Tjære mere til Vognsførelse, har man jo heller ingen Tjæretønder, men maa nøjes med Halmknipper, naar der da ikke er Udsigt til Fodermangel, og det er jo en Aarstid, da det af og til kan være sparsomt med Foderet. Den hele natlige Kommers fører jo adskilligt med sig, der ikke er af det gode; men det hele dreves vist med mere Iver forhen end nu.

Høslætten paa Kalsema er ogsaa en Slags Forlystelse. Græsset der er meget kort og sparsomt og kan kun slaas, naar det er vaadt eller dugget. Derfor drages der ud dertil allerede Kl. 2 om Morgenen, og der skal det saa vise sig, hvor bredt et Skaar en Karl kan tage, og hvor dygtig han er til at stryge sin Le. Baade naar Græsset slaas, og naar Høet rives, vendes, stakkes og hjemkøres, maa Folkene have Proviant med derud, og der kommer jo noget lyst Sommerliv frem derved. Her i Sognet er dette den eneste Levning af det muntre Liv, der vist alle andre Steder, hvor de har store Enge, er knyttet til Høslætten, der jo overalt indtræffer

i den smukkeste Sommertid. Agerhøet findes jo nemlig lige ved Gaardene. Det korte Græs fra Kalsema er vanskeligt at læsse, og naar de kommer hjem med Hølæssene, er disse derfor gerne omsatte med paa-bundne Grene.

Naar det sidste Korn var høstet, var det Skik, at Høstfolkene kom hjem til Gaarden og stillede sig op for Stuevinduerne og »strøg for Kaalen«, det vil sige: hvæssede Leen for at meje Grønkaalen, hvis Konen ikke havde noget at købe sin Kaal fri med. I Almindelighed blev den indløst med en Dram eller med Kaffe. Mikkelsdag var Høstgildedag, som her i Sognet vist altid kun fejredes med Suppegilde om Aftenen. Kun paa Herregaardene var Høstgildet forbundet med Dans, hvortil der jo heller ikke var Deltagere nok i en Bondegaard. Derimod var Høstmanden, den faste Husmand, og Høstmøen (sædvanligt en ældre Kone) begge med deres Børn med til Suppegildet, ligesom de samme ogsaa var faste Gæster i Gaarden Jule- og Nytaarsaften. Dette er jo ved at gaa af Brug, da alle faste Arbejdsforhold løses; men i min Ungdom var det en lige saa smuk som fast Skik. Mortensaften bliver ikke fejret her i Sognet, og man har ikke her kendt noget til Mortensgaas, selv om de i alle Gaarde tillagde Gæs.

II. Kirken.

Sognets eneste større Fortidsminde af Betydning er den gamle Kvaderstenskirke, der vel som de fleste andre jyske Landsbykirker er bygget i Tiden 1150 til 1200; da havde Kirkerne faaet Hold paa Tienden, som gav Midler til at bygge for, og da var den store

Stab af Stenhuggere blevet ledig, der i det nærmest foregaaende Tidsrum havde været sysselsat og var blevet uddannet ved Opførelsen af de store Domkirker i Ribe og Viborg. Som de andre rent romanske Landsbykirker fra dette Tidsrum har den været uden Taarn og med fladt Bjælkeloft baade i Skib og Kor. Mens Jens Iversen Lange var Biskop i Aarhus (1449—1482), maa Kirken have tilhørt Bispestolen der, og det er under ham, Koret er blevet overhvælvet, thi paa Hvælvingerne her afdækkedes for et Par Menneskealdre siden hans adelige Vaaben, de tre Roser. Samtidig eller kort efter er der sat to Støttepiller til hver af Kirkens Gavle, fordi disse havde begyndt at hælde udefter. Noget senere er saa det nuværende Teglstens-taarn tilføjet ved Vestgavlen; man kan tydelig se paa dets Murværk, hvor Pillerne ender baade i Højden og i Bredden. Taarnet har paa Vestsiden en stor Bueaabning, saaledes som den i Hads Herred ogsaa findes paa Torrild Kirkes Taarn, ligesom man ser den ved flere Kirker paa Dyrslund (Kolind, Draaby) og paa Mols (Egens). Saadanne Bueaabninger er vel anbragt dels for at spare Murværk, dels for at skaffe Lys ind gennem Vestgavlen. Taarnet har kamtakkede Gavle, der vender i Nord og Syd; det er temmelig smalt og uanseligt i Forhold til den øvrige Bygning.

Kirkens største ydre Pryd er det sentgotiske Vaabenhus, der kan antages at være opført i Katolicismens allersidste Tid (1520—30); det har takket Gavle med meget smukke Blindinger. Baade Skibets og Kores Tag er mod Øst ligeledes afsluttede med Kamgavle. Skibets Syddør dækkes af Vaabenhuset, Norddøren er tillukket i sen Tid med smaa Mursten og et lille Trævindue fra det 18. Aarhundrede. For 80 Aar siden sad der i Skibets Nordmur to smaa rund-

buede Vinduer og i Korets Nordmur eet saadant, svarende til det ganske lille Vindue, der endnu findes mellem Støttestøtterne i Korets Østgavl. Derimod var de oprindelige Vinduer paa Kirkens Sydside allerede dengang afløst af spidsbuede Blyvinduer som det, der endnu sidder i Skibets Vestgavl, inden for Taarnbuen. De fire tilhugne Stenbuer, der har dækket de to oprindelige Vinduer i Skibets Sydvæg, findes endnu; de to er indmurede i Vaabehusets Sidevægge, de andre to indsatte i det Stendige, der hegner Kirkegaarden mod Vest. Denne Forandring med Sydvinglerne maa saaledes have fundet Sted, før Vaabehuset byggedes, altsaa inden Reformationen. Det var i Katolicismens sidste Tid ikke sjældent, at man paa denne Maade søgte at skaffe mere Lys ind i Kirkerummene af Hensyn til de store, pragtfulde, forgyldte Fløjaltre, som da var almindelige.

Af Inventar fra Middelalderen er der intet andet tilbage end Kirkeklokken, om hvilken der henvises til den næstfølgende Afhandling i dette Hæfte af Tidsskriftet, endvidere den romanske Granitdøbefont, der nu er opstillet midt under Korbuen, og et Krucifiks, som oprindeligt har hængt under denne, men nu har sin Plads paa Skibets Nordvæg. Det blev restaureret for nogle Aar siden ved Nationalmuseets Foranstaltning af Maleren Poul Jensen. 1907 afdækkedes der paa Skibets Vægge nogle Kalkmalerier; men den stedlige Haandværker var gaaet saa ukyndigt til Værks derved, at Billederne maatte betragtes som ødelagte og derfor blev overkalket paa ny. Paa Sydsiden af Korbuen fremdroges en staaende Mosesfigur med Lovens Tavler; Sprogformen i de 10 Bud var fra Reformationstiden; den tilsvarende Figur paa Nordsiden var ukendelig. Paa Skibets Nordvæg afdækkedes Bille-

der af den hellige Kristoffer med Kristusbarnet og af St. Katharina med hendes Kendetegn: Sværdet og Hjulet. De sidstnævnte to Billeder skønnedes at være de ældste, fra omtr. Aar 1400, medens Malerierne paa begge Sider af Korbuen maatte henføres til c. 1550. Deres Alder fremgik af to Vaabenskjolde: Ravensbergernes og Barnekowernes, som man samtidig afdækkede over Korbuen. Jørgen Barnekow, gift med Anna Ravensberg, var Lensmand paa Aakær 1553—59. Malerierne hidrørte altsaa fra denne Tid.

Hvad der i øvrigt findes i Kirken fra ældre Tid, stammer for største Delen fra det 17. Aarhundrede. 1627 lod den daværende Sognepræst opsætte et Pulpitur i Skibets Vestende. En Indskrift paa det lyder saaledes:

»Anno 1627 hafver hederlig Mand Her Bertel Jahansen, Prest til Gylling Kierk, ladet opsette dette Arbeid paa Kierkens Bekostning. Gud til Lof oc Ære, Menigheden til Gafn.«

Kirken har en anselig og smuk Altertavle, et Arbejde af Billedskæreren Peder Jensen Kolding, der i hvert Fald en Aarrække har haft sit Værksted i Horsens og har udfoldet en rig Virksomhed i Hads Herred i den sidste Del af Christian 4.s Regeringstid. Han er saaledes Mester ogsaa for Altertavlerne i Falling, Gosmer, Odder og Saksild Kirker, for Prædikestolene i Halling og Nølev Kirker, for Himmelen over Prædikestolen i Falling Kirke. Det smukke Epitafium over Provsten Hans Rasmussen Skjold og Hustru sidstnævnte Kirke er et Værk af en af Peder Jensens Elever.¹⁾

¹⁾ Om Peder Jensen Kolding, se Chr. Axel Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere.

Gylling Kirkes Altertavle er opsat 1638, hvad der fremgaar af følgende Indskrift paa dens Fodstykke:

Anno Christi 1638 lod Hans Sørensen Smed oc Kiercke Werge dene Altertafvel giøre oc stafiere paa Kierckens Bekostning. Gud til Ære oc Kiercken til Beprydelse.

Hans Sørensens Navn findes i Aakær Lens Regnskaber fra omkring 1640; han havde da den fjerde Gaard i Byen. I Pontoppidans Danske Atlas fortælles, at han ved Landemodets Dom fik en Bøde paa 600 Rigsdaler for at have ladet sit Navn udskære paa Altertavlen og tillige fik Paalæg om at fjerne det igen. Dette er dog ikke sket, og hele Fortællingen er lidet trolig. Der kendes ikke noget Lovbud, hvorefter Hans Sørensen i dette Tilfælde kunde være dømt. Højest kunde der være Tale om en eller anden Synodalbeslutning for Aarhus Stift, men der vides heller ikke noget om en saadan. Hans Sørensen døde ifølge Indskriften paa hans Gravsten i Kirken 1642. Denne Sten, der nu er opstillet paa Skibets Vestvæg, er meget slidt, men viser dog endnu Billederne af ham, hans Hustru og deres tretten Børn. Mellem hans egen og Hustruens Figurer ses en Hammer og en Tang overkors. Han har sagtens været baade en velhavende og en anset Bonde, og det er sandsynligt, at han har boet i den saakaldte »Smedegaard« (Matr. Nr. 27), der nu er udflyttet. I dens gamle Stuer var der anseligt, udskåret Panelværk, og hos den Slægt, »Smedegaardsfolkene«, som havde hjemme i den, fandtes der lige til det 18. Aarhundredes Slutning kunstneriske Anlæg i forskellig Retning (Malning, Skønskrift, Musik). I Hans Sørensens Tid fik Kirken vistnok ogsaa ny Stolestader; i hvert Fald findes paa Døren til den gamle

Præstestol Aarstallet 1631. En Prædikestol skal være opsat 1645; den blev afløst af en ny 1814, men et af dens udskaarne Felter er for nogle Aar siden fundet i en Gaard i Sognet og nu ophængt i Koret.

Omtrent samtidig med, at Altertavlen blev opsat, fik Kirken et nyt Daabsfad, givet 1637 af Claus Gagge og hans Hustru Margrethe Mormand, hvis Initialer og Vaaben er graverede paa Fadet. Hvad Forbindelse dette adelige Ægtepar har haft med Kirken og med Egnen i det hele, har ikke kunnet oplyses. Claus Gagge var en skaansk Adelsmand, hvis Virksomhed i Statens Tjeneste især synes at være faldet i Landskaberne Øst for Sundet. Der kan fremsættes den Formodning, at han en Tid har været forlenet med Kirke- og Kongetienden fra Gylling Sogn og derved har følt sig tilskyndet til at betænke Kirken med en Mindegave.

Fra Frederik 3.s Tid stammer de to Alterstager af Messing, som bærer Indskriften: Met. hans. d. forerit. Gylling Kirke. dise. Lysestaer. paa hindes. egen. be- kostning. 1655. Denne Mette Hansdatter var sikkert Datter af Hans Sørensen Smed. Hun var gift med Søren Sørensen Snedker, der i en udateret Jordebog for Aakær Len fra c. 1650 nævnes som Beboer af den Gaard, Hans Sørensen før havde haft. Hun havde ogsaa givet Kirken to Altertæpper, »det ene af rødt Klæde, som bruges hver Prædikedag, det andet bruges paa Højtiderne og er af rødt, blommet Fløjl, prydet med Guldgaloner med Frynser ovenom af sort og rød Silke stafferet.«¹⁾ Der har aabenbart været Velstand i det Hjem, hvor disse Gaver kom fra, men det var ogsaa før Svenskekrigen. — I Sommeren 1659 blev

¹⁾ Præsteberetning 1687. Landsarkivet, Viborg.

Sognet hjemsogt af Polakkerne, som huserede her værre end noget andet Sted paa Egnen. Fra Kirken røvede de Kalk og Disk. Disse blev i 1673 erstattet med ny, der var en Gave fra Maren Mikkelsdatter Storm, Enke efter Rasmus Juel i Søby; den Indskrift paa Kalken, der berettede herom, findes nu ikke mere, idet Kalken i nyere Tid er blevet omstøbt. Ægteparret fik sin Grav under Kirkens Gulv; den Ligsten, som forhen dækkede den, er nu opstillet ved Siden af Hans Sørensen Smeds paa Kirkens Vestvæg. Den viser Figurerne af dem begge med 10 Børn.

Rasmus Juel og Maren Storm tilhørte to ansete Bondeslægter, der havde hjemme i Søby og Halling. I Hads Herreds Tingbog for 11. Maj 1657 nævnes Rasmus Thøgersen Juel, der da havde Kronens Gaard Porsborg i Gosmer Sogn — en Gaard, som Joachim Gersdorf nogle Aar senere fik med andet Gods i Hads Herred ved sit store Mageskifte med Kronen, og hvis Jorder han lagde ind under den ny Hovedgaard, han selv oprettede: Gersdorflund. Det er dog næppe denne Rasmus Juel, der var Maren Storms Mand, da han jo nok er blevet begravet i eller ved Gosmer Kirke. Men i samme Tingbog nævnes i de samme Aar Rasmus Pedersen Juel af Søby, af hvilken By fire Gaarde hørte til Gylling Sogn; han er nok den rette. I Pontoppidans Danske Atlas fortælles, at en Søn af denne Rasmus Juel, Peder Juel, blev Borgmester i København.

Fra en noget senere Tid er Kirkens smukke Messehagel, mærket med Aarstallet 1726, og hvis Broderi er et sjældent fint Arbejde, samt Alterskranken, der bærer følgende Indskrift:

Du gammel og ung,
 du svag og tung,
 som dig herved vil sætte!
 Jeg raader dig:
 Bed godt for mig,
 som dette lod oprette!

Desuden findes paa Skranken nogle ikke helt tydelige Initialer og Aarstallet 1735.

— Herefter synes Kirken at have staaet i det væsentlige uforandret baade udvendigt og indvendigt i 100 Aar. Kun blev Renæssanceprædikestolen i 1814 ombyttet med en ny, der var et Monstrum af Grimhed. Den var skænket af Arvingerne efter Englænderen John Smith, Ejer af Gyllingnæs, som var død Aaret i Forvejen. Fra det 18. Aarhundrede er to Ligsten, som i vore Dage fra Kirkegaarden er flyttet ind i Koret og rejst op mod dettes Væg. Den ene er lagt over Sognepræst Dines Guldberg, Præst i Gylling 1726 til 1758, den anden over hans Eftermand Peder Vitussen Berings Moder Elisabeth Lassen (1707—86), Enke efter Sognepræst Vitus Bering af Rind.

— Otto Møllers egne Optegnelser om Kirkens Historie i hans Tid lyder med enkelte Udeladelser saaledes:

Det er vist noget enestaaende, hvad der siden 1830 er gjort for at ødelægge Kirken.

Den første »Forbedring« af Kirken, som jeg har været Vidne til, foregik i 1840—50. Det Billede, der sad i det øverste Felt af Altertavlen, havde Provst Weisner¹⁾ forlangt skulde renses og restaureres, da der vist var noget afskallet paa det. Det blev naturligvis betroet

¹⁾ N. C. Weisner (1805—1858) 1839—58 Sognepræst til Gosmer og Halling, Provst i Hads og Ning Herreder.

til en Maler, Hans Nielsen, her i Byen. Jeg var som Dreng til Stede, da Maleren ved Provstens næste Syn indfandt sig og erklærede, at det gamle Billede lod der sig intet gøre ved; det var skallet helt af under Rensningen. Derimod oprullede han for Provsten et helt nyt Kunstværk af ham selv, som kunde passe i Rammen. Det var malet efter et Nyrnbergerbillede til 4 Skilling, og han forlangte kun 10 eller 20 Rdl. for sit Maleri. Jeg hørte Provsten sige, at han ikke var i Stand til at bedømme dets Kunstværd, men »til den opgivne Pris ansaa han det for godt nok«. Det blev saa sat ind paa Altertavlen og sidder der endnu til Kirkens Prydelse.

Efter Weisner kom Mygind¹⁾ som Provst, og da han havde været det i faa Aar, kom Synsloven af 1861. Nu skulde alle Kirkerne »forskønnes«, og Mygind tog fat med god Villie, støttet af Kirkevægerne R. J. Wissing og senere Kammerraad Mortensen. En Forbedring blev der gjort, som dog ikke maa glemmes; den gamle Døbefont laa i to Stykker nede under Pulpituret og var kasseret. Daab blev udført i et simpelt Fajance Vandfad paa et Vadskebord, som Degnen ved enhver Daabshandling kom bærende med oppe fra sin Stol og stillede i Kordøren. Nu blev den gamle Døbefont stillet op i Koret og et gammelt lappet Messingdøbefad skaffet tilveje. Men ellers var den allerførste Forbedring, som Mygind mente der tiltrængtes, den at faa Kirken gjort lysere. Til den Ende paabød han de 4 rundbuede Vinduer i Koret og paa Nordsiden af Skibet brudt ud og erstattet med større Jernvinduer. De tilhuggede Sten, der indfattede disse Vinduer, hvoriblandt var 8 Vinduesbuer, blev brudt

¹⁾ H. T. Mygind (1805—1887), fulgte ogsaa Provst Weisner som Sognepræst i Gosmer—Halling.

ud, og alle disse tilhugne Sten blev solgt ved Auktion til Kostalde og Vejfyld. I Stedet for blev de 4 Staldvinduer indsat i Murstensindfatning, som de nu sidder. De to større spidsbuede Blyvinduer fra ældre Tid i Skibets Sydside blev naturligvis ombyttet med Staldvinduer som de andre ny. Hvad Skade her er gjort, bliver naturligvis aldrig gjort godt igen; Kirkemuren kan formodentlig ikke taale en saadan Omgang en Gang til. I Kirkens Skib fandtes Bjælkeloft med store, firkantede Bjælker; men disse samt Loftet var overkalkede. Nu erklærede Mygind, at efter Loven skulde Loft og Bjælker afskrabes og males. Kirkeværgen mente, at dette vilde blive ugørligt, men tilbød at lade det hele underslaa med gennemskaarne Brædder og ensmale; og da dette tilfredsstillede Provsten, fik Loftet det sørgelige, flade Udseende, som det endnu har. Videre kasserede Provsten, uvist hvorfor, den i Koret staaende Skriftestol, der erstattedes af en Lænestol med et lille Bord sammesteds. Den kasserede Skriftestol stod i en Del Aar som Lysthus i Kammerraadens Have. Hvad Degnestolen, der samtidig beordredes ud af Koret, blev anvendt til, erindrer jeg ikke. Den var prydet af en Mængde Navnetræk og Aarstal, som Degnene havde forkortet Tiden med at indskære; de kunde dog maaske have afgivet Vidnesbyrd om dens og Skriftestolens Alder. Dernæst fandt Provsten det fornødent, at alle Stolestaderne i Kirken skulde forsynes med Rygstød, Fodskamler o. s. v. Nu var der paa Fodstykket af Stolene ud mod Kirkens Midtgang et udskaaet Stykke, hvori det foroven endte. Paa Mændenes Side var det en Trekant, paa Kvindernes en Halvrunding, og paa begge disse opstaaende Stykker var der en ganske pyntelig Udskæring. Kammerraaden, der var Kirkeværge, fandt, at det vanske-

liggjorde Udsigten fra Stolene for smaa Folk, der sad ned; og da nu Stolene alligevel skulde under Behandling, lod han alle disse opstaaende, udskaarne Stykker save af, og Provsten havde naturligvis intet at bemærke dertil.

Støttestykkerne ved Kirkens østre Ende var før ovenpaa belagte med Tagsten; da disse trængte til Fornyelse, tog Kammerraaden dem uden videre bort og glattede Pillernes Overflade med Cement. De murede Takker paa Korets Gavle havde han ogsaa taget ned og vilde have det hele glattet med Cement. Da min Moder hørte, hvor elendig jeg var derover, bad hun Kammerraadinden om at formaa Manden til at bringe dette i den forrige Stand igen, og han lod sig ogsaa bevæge dertil. Der var en smuk 200 Aar gammel Kalk og Disk i Kirken; men Kalken bestod af to Stykker, og deres Sammenføjning var der nogen Mangel ved. Provsten forlangte det saa eftersat af en Guldsmed, og Kammerraaden lod straks det hele smede om; den gamle Indskrift forsvandt, den hele Form jævnedes ud, alt uden Indsigelse fra Provstens Side, som jo ogsaa vilde være kommet bag efter, og saaledes findes det nu i al sin Uskønhed. Alt dette blev bedrevet, mens jeg var Kapellan; det var ligegyldigt, om jeg misbilligede det, thi min Faders Loyalitet forbød ham at tillade mig at klage over Provstens og Kammerraadens Adfærd. Her i Gylling har Synsloven gjort uoprettelig Skade, og hvordan skulde den kunne andet, naar en Mand som Mygind skulde handle efter den? Ogsaa siden jeg er blevet Sognepræst, har der været tilstræbt Forbedringer og Forskønnelser. Man har ønsket Kirkedøren gjort bredere, ønsket den gamle tohundredaarige Messehagel kasseret; og jeg har sat mig imod det. Provstesynet har talt om ny Stolestader,

ogsaa om en ny Prædikestol; jeg har bestandig bedt om at blive fri for disse og tiltænkte »Forbedringer«; thi skal det gaa som forhen, bliver det ny endnu ringere end det gamle daarlige og grimme, som vi har. Jeg gruer ligefrem for, naar Synsmændene, der nu er de egentlig raadende, begynder at bese vore gamle Sager. Men det er jo ogsaa sørgeligt, at saadanne Ting er lagt i Synsmænds Hænder; hvordan skulde de eller Provster forstaa sig derpaa, eller kan det forlanges af dem, at de skal indse, at de ikke forstaa sig paa det? Imidlertid er Landets ældste og mærkeligste Bygningsmindesmærker ganske overgivet i deres Hænder, og der gøres Aar for Aar det, som aldrig mere kan oprettes.

Endnu i Otto Møllers Tid foregik der en afgjort Vending til det bedre med Hensyn til Udstyrelsen af Kirken, hvis Mishandling han gennem saa mange Aar havde været et magtesløst Vidne til. Den smukke Renæssancealtertavle blev i 1911 istandsat af Rahbek ved Nationalmuseets Foranstaltning. To Lag Overmaling fjernedes; de gamle Farver laa tydeligt derunder, og det var derfor let at opfriske dem. Samme Aar fik Kirken en ny Prædikestol, udskaaret af Billedhugger Rasmus Andersen og skænket til Otto Møller af Menigheden. Senere har den nuværende Sognepræst Ravn Jensen med stor Energi og Kærlighed til Opgaven gennemført en næsten fuldstændig Restaurering af Kirkens Indre. Som Hovedled i dette fortjenstfulde Arbejde kan nævnes: Bertel Johansens 300 Aar gamle Pulpitur, der var blevet meget brøstfældigt, er nu smukt istandsat, og det Orgel, som Kirken hidtil havde maattet savne, har faaet Plads her. De stygge Forskalkningsbrædder, som dækkede det gamle Bjælkeloft, er fjernet, og de gamle, svære, men noget angrebne Bjælker beklædtes, dekoreredes og forsynedes med Knægte. Endvidere istandsattes de gamle Stolestader. Gavlene og Dørene, som var uden kunstnerisk Værdi, efter at de udskaarne Topstykker var taget bort, blev fjernet og anvendt til et Panel langs Kirkens Ydervægge, og ny Stole-

gavle uden Døre, men i Stil med Kirkens øvrige Udsmykning, opsattes. Det gamle Gulv under Stolestaderne, Mursten nedlagte i løst Sand, afløstes af et Trægulv med Ventilation og Cementunderlag, Opgangen til Koret forsynedes med et smukt Trin af Granit. Det gamle, ujævne Flisegulv foran Korsranken afløstes af bornholmske Klinker. — Endelig kan nævnes, at der under Loftet er ophængt tre smukke Bronzelysekroner, ligesom der til Alteret er skænket en syvarmet Bronzestage.

Alle disse Arbejder har medført store Udgifter; alene Orgelets Anskaffelse og Pulpiturets Istandsættelse kostede c. 4000 Kr., der tilvejebragtes ved Indsamling i Menigheden. Hovedrestaureringen 1923, som lededes af Arkitekt Kühnel, kostede henved 11,000 Kr., hvilket Beløb ligeledes kom ind ved Menighedens egne Bidrag. Den ene Lysekroner og den syvarmede Alterstage er skænket af den nys afdøde Ejer af Gyllingnæs, Ritmester Castenskjold; ogsaa de to andre Kroner er Gaver af private. — Ved den smukke Offervillighed, der saaledes har vist sig hos Gylling Menighed over for dens gamle Kirke, er dennes forhen saa fattige, triste og skønhedsforladte Indre forvandlet til et festligt, harmonisk og stilfuldt Rum.

III. Fra Krigens Tid.

Med Aaret 1848 kom der mangfoldig Uro og Forstyrrelse i Præstegaarden og hele Sognet. Min Fader var naturligvis stærkt optaget; han holdt »Dannevirke«, og da Urolighederne begyndte, blev min yngre Broder ofte sendt til Horsens paa den røde Hoppe for at hente Aviser, som vi ellers kun fik to Gange om Ugen. Jeg følte mig forurettet ved, at det altid var ham, der skulde af Sted, og fik da ogsaa Lov engang at ride derud. Men det blev atter og atter indskærpet mig, at jeg skulde læse, og jeg fandt mig saa i det. Men Uroen naaede ogsaa til vor Afkrog.

En Dag var vor Huslærer¹⁾ gaaet til Horsens for at spørge nyt. Mens han var borte, kom der ridende Bud fra Tyrrestrup om de udbrudte Slaver, som allerede havde brændt Vejle; alt Mandskab blev opbudt, hele Byen kom i Oprør. Der blev straks sendt en Rytter til Horsens efter Krudt og Rævehagl, og om Aftenen var Byen omgivet af Vagtposter. Min Fader troede ikke et Ord af det urimelige Rygte, men alle de andre var ellevilde. Sent om Aftenen kom Bloch hjem; han var om Formiddagen paa Vejen til Horsens stødt paa bevæbnede Skarer, der drog til denne By »for at tage mod de revolutionære«. I Horsens havde han set Dragonregimentet fra Aarhus drage sydpaa, og Byen var saa faldet til Ro og havde med Jubel modtaget Borgervæbningen, der var kommet tilbage fra en Rekognoscering ned mod Vejle. Nu drog ogsaa Tropperne fra Aalborg og Randers mod Syd, og der blev herhjemme oprettet en ridende Forbindelse med Horsens til at hente »Efterretninger«. Der kom hver Dag en skreven Seddel fra Justitsraad Holst²⁾, som vi Drengene saa maatte slaa op paa Smedierne i Sognets Byer.

Der blev saa gjort Anstalter til en Landstorm, og jeg var med til at affatte en Rulle over Mandskabet, som blev indøvet uden for Præstegaarden af forhenværende Soldater, der optraadte med alle Befalingsmandsuvaner og navnlig øvede Folkene i at gaa og løbe. Jeg husker, at en af dem, jeg indførte paa Listen, indstændig paalagde mig at give ham den Vedtegning: »Kan ikke gaa med Lædertøj (Støvler)«, hvorved han haabede at blive fri for at kommanderes bort

¹⁾ P. O. Bloch (1810—91), senere Sognepræst i Aal.

²⁾ Prokurator i Horsens.

fra Byen. Smedene var fuldt optaget af at lave Spyd og Sværd. En Smedesvend Jakob Hansen mødte med et Spyd, han havde lavet til sig selv; det var dannet som et Kors med to Tværknive ud til Siderne. Der blev spurgt ham, hvad Meningen var dermed; han svarede muntert: »Nær a no haar faa't en i Maven aa en Tysker, og saa gi'r en et Par Snov (Omdrejninger), skuld a da tænk, te a skuld kun ram en Aar'.« Hele denne Ekserceren og alle disse Vaaben forsvandt, da Tyskerne senere viste sig. Da man ventede deres Komme, steg samme Smedesvend op i Kirketaarnet for at se efter dem. Med et raabte han, at nu kunde han ikke se mere, »for nu stod Ma' Polds og bredte sig paa Vejen ovre i Lerdrup«. De Fjender, vi i det første Krigsjaar mærkede til, var de slesvigholstenske Hesterøvere, der overfor hele Egnen, men dog ikke kom til Gylling By. Vore Heste var vist bragt ud til Skoven den Dag og skjult der.

I 1849 havde vi en Tid Indkvartering af Kurhesere, vist omtrent ved Pinse. De var fredelige nok og opførte sig i det hele saaledes, at Folk syntes ret godt om dem, men de gik paa Jagt efter Æg og tog ogsaa andet med, naar Lejlighed var. Nogle af dem var inde hos en Gaardmand paa Gylling Mark for at forlange Æg. Mens Konen saa gik ud for at hente nogle til dem, tog en af dem et Lommeur, der hang paa Væggen. Men Konen havde mærket sig deres Ansigter og især ham, der havde skottet efter Uret. Hun bragte sin Klage til den øverstkommanderende, der laa i Præstegaarden; den tyske Forpagter her tjente som Tolk, og den Dag, Afdelingen stillede for at drage bort fra Byen, lod Officeren hende prøve, om hun selv kunde udpege den skyldige. Hun gik da langs Rækkerne og udpegede Tyven, som saa maatte aabne sit

Tornyster, hvor Uret ganske rigtig fandtes. Men i samme Time drog Afdelingen af Sted for at hævne de danske Dragoners Overfald paa de hessiske Husarer i Nørre Snede, og om Tyven fik nogen Straf, vides ikke.¹⁾

»Aanden fra 48« mærkedes i det hele ogsaa paa vor Egn; uden Tvivl havde Læsningen af Ingemanns Romaner haft en ikke ringe Del i den folkelige Vækelse. Der var en løftet Stemning over Folket, og alle var rede til efter Evne at bringe Ofre for Fædrelandet. Ved Soldaternes Hjemkomst blev der baade i 1849 og i 1850 gjort stort Sognegilde for dem med Taler og Sange. — I 1864 var de hjemvendte misfornøjede med, at det samme ikke fandt Sted, som de havde hørt om i deres Ungdom; de havde jo ogsaa lidt ondt nok og mente, at Gildet skulde være Vederlag derfor og ikke Glædesfest over Sejr. I det hele var Stemningen under vor sidste Krig slet. Da Forstærkningsmændene blev hjemsendt under Vaabenstilstanden, kom en Snes Stykker af dem en Aften sejlene i en Baad fra Fyn til Gyllingnæs, og de fik Nattely omkring i Præstegaardens Huse. Næste Dag skulde 30 Bøndervogne fra Sognet møde til Ægtekørsel for Tyskerne i Aarhus, og de hjemforlovede ønskede nu at

¹⁾ Det er tvivlsomt, om Otto Møller har husket rigtigt med Hensyn til den fjendtlige Indkvarterings Bortmarch. Overfaldet i Nørre Snede foregik Natten mellem den 7. og 8. Juni 1849, men der laa vistnok endnu Tyskere i Gylling paa det Tidspunkt, da Ryes Korps førtes fra Helgenæs til Fyn og derfra til Fredericia for at deltage i Udfaldet den 6. Juli. Søtransporten fra Helgenæs til Bogense fandt Sted den 30. Juni, og Udg. har i sin Ungdom hørt berette, at de tyske Strandvagter ved Gylling saa den lange Række Fartøjer, der styrede sydpaa i Farvandet mellem Samsoe og Hads Herreds Kyst. Tyskerne satte deres Landsmand, Forpagter Walther i Præstegaarden, Pistolen for Brystet for at true ham til at sige, hvad det var for en Transport, men han vidste naturligvis ingenting. — Er denne Beretning rigtig, saa er det først Sejren ved Fredericia, der har befriet Gylling Sogn for Fjenderne, men derefter kom de nok ogsaa af Sted i en Fart.

køre med disse Vogne nordpaa. En af Bønderne, hvis Navn her skal forties, nægtede imidlertid at tage nogen af dem med paa sin Vogn. Men det gik ham da hverken værre eller bedre, end at da han mødte i Aarhus, beordrede Tyskerne ham til straks at køre tilbage til Gyllingnæs med nogle hjemsendte danske Soldater, der skulde over til Fyn, — og saa atter tilbage til Aarhus. Her kom Tyskerne til at være den retfærdige Strafs Udøvere.

Der var i 1864 kun faa her fra Egnen, som drog i Krigen med Haab og Frimodighed; alt herhjemme var Trøstesløshed. Vor mægtige Sognefoged, den senere Kammerraad Mortensen, fraterniserede med den fjendtlige Indkvartering og talte gerne det Tysk, han havde lært i Omgang med Herredets tyske Forpagterfamilier, med de preussiske Officerer. I Aalstrup i Nabo-sognet Falling blev der gjort mere end eet Bal for de tyske Soldater, hvor Byens Piger svang sig med dem i Dandsen og da heller ikke alle slap vel fra det.

Den første Indkvartering, vi her havde i 1864, var Infanteri, hovedsageligt bestaaende af Polakker; her laa i Præstegaarden en Officer, der egentlig var Forstmand og vel altsaa egentlig hørte til Landeværnet eller Reserven. Han selv var meget fredelig og fordringsløs; men en af hans Kammerater, en Lieutenant, kom og pressede mig paa det stærkeste for, at jeg skulde spille L'hombre med dem, hvad dog ikke blev til noget. Saavidt jeg husker, holdt de noget Kommers ude hos Sognefogeden, der gjorde sig Flid for at more dem. En enkelt Nat laa der nogle Østerrigere i Præstegaarden, og jeg erindrer, at en Officer udtalte sig temmelig haanligt om Preusserne og deres »Zündnadel«, hvad de to Aar efter kom til at faa bedre Forstand paa.

Under Vaabenhvilen havde vi et Kompagni af Augustagarden her i Indkvartering, og i Præstegaarden laa der en Hauptmann v. Arnim¹⁾. Han fandt sig i at passe sig selv den halve Snes Dage, han var her; men den sidste Dag sendte han mig Bud, at hvis jeg ikke kom over og gjorde ham en Visit (han boede i Forpagterboligen), saa kom han til mig. Jeg foretrak at gaa over til ham for at skaane mine gamle Forældre for at drages med ham. Jeg gik altsaa over til ham og fandt i ham en alvorlig og dannet Mand. Han havde sin Kones Billede staaende paa Bordet ved Siden af en Bibel og udtalte, at vi som Kristne maatte kunne omgaas i Fred trods dette, at han hørte til dem, der paaførte os Krig. Han mente, at denne Krig var retfærdig, da vi havde vanrøgtet den tyske Del af Slesvig ved at sende dem danske Præster, der talte Tysk, »ligesom jeg gjorde«, hvilket han sagde med et Smil. For Resten roste han Befolkningen i Danmark for dens Respekt for Øvrighed, hvad han udledte af, at vi maatte have en god Lærebog i Religion. Ingen Steds blev de fremmede Tropper drillede eller forulempede af Befolkningen, saa at han og hans Folk levede lige saa trygt her som i eget Land, hvad der maatte hidrøre fra den gode Skoleundervisning i Pligterne, hvorved jeg ikke kunde andet end tænke paa Balles Lærebog Kap. 6. Vor fri Forfatning spaaede han os liden Glæde af og mente, at det var Kravet

¹⁾ Friedrich Wilhelm August v. Arnim (1827—1897) gjorde i 1848 Felttoget mod Danmark med som Fanejunker i det preussiske Garderegiment »Kaiser Franz« og deltog i Slaget ved Slesvig. I 1864 tjente han som Kaptajn i 4. Gardegrenaderregiment Königin Augusta, var med ved Belæjringen af Dybbøl og i Stormen den 18. April; derefter laa han for Fredericia til denne Fæstnings Rømning den 29. April. 1867 gik han over i det preussiske Gensdarmeri, men deltog atter i Krigen mod Frankrig 1870—71. Han fik derpaa Majors Titel. (Disse Oplysninger har det danske Gesandtskab i Berlin redebønt skaffet Udgiveren.)

om fri Forfatning, der skaffede Adam og Eva ud af Paradiset. I alt dette var jeg jo kun lidet enig med ham, men havde ondt ved at hævde min Mening i det tyske Sprog. Da jeg spurgte ham, om der i hans Kompagni var kristne Soldater, svarede han, at han vidste det ikke. Levekaarene var i Preussen saa trange for Almuen, at den kunde ikke have religiøs Interesse; der hørte en vis Velstand til at kunne tænke paa sin Sjæls Røgt. Saaledes havde han mange besynderlige aristokratiske Meninger, men Sproget var til Hinder for, at jeg med nogen Vægt kunde imødegaa ham. Han saa ud som en fornem, fin, men tungsindig Mand. Han holdt streng Disciplin blandt sine Folk, gik om Aftenen ud gennem Byen med en Stok og bankede dem, han traf paa, der ikke var i deres Kvarter eller kommen til Ro. Men om Dagen var han utrættelig i at eksercere med sine Folk bag Præstegaardens Have, hvor Piber og Trommer spillede »den tapre Landsoldat«. Han betalte ordentlig for sit Ophold, mens han var her.

Lidt senere laa de røde Husarer indkvarterede i Falling og Ørting, og deres udsendte Afdelinger gæstede Gylling og tumlede om i Byen, hvor det sagdes, at en af dem faldt af Hesten inde i en lille Gaard. Ritmesteren laa paa Aakær og var en grov Herre, der lod Fru Neergaard hente op til sig af 2 Husarer for at meddele hende sine Instrukser om sin Mad. Der sagdes for Resten, at han var saa luset, at Pigen maatte rede hans Seng med en Ildtang. I Ørting Præstegaard var der en Lieutenant, Grev Wartensleben, der rejste derfra uden at ville betale for Opholdet. Præstefruen havde for Resten stillet sit Bogskab med bl. a. Goethes og Schillers Værker til Grevens Raadighed og fandt det saa meget utaknemligt, at han vilde

liste af uden af betale. Det var den samme, der havde ført Kommandoen over de Husarer, der skød Niels Kjeldsen syd for Vejle. En Dag var der en større Afdeling af disse røde Herrer, der manøvrerede her i Byen, ført af en ung Officer, der maaske var selve Hr. Fændrik Lüttichau. Han havde en blaa Uniform, mens ellers alle de menige var i røde Uniformer. Jeg stod i Haven og saa paa dem, men vidste den Gang ikke, at det var dem, der havde udført Bedriften mod Niels Kjeldsen. En Husarunderofficer var paa en graa Hoppe, som det var aabenbart, at de havde røvet et eller andet Sted heroppe; den var tyk og fed og slet ikke af den Race, deres Heste hørte til; de var Blodsheste, smalle og magre alle sammen. I Odder tog de en smuk, gul Hest fra Dyrlæge Mørup; han havde kort i Forvejen købt den ovre i Sverig.

Noget af det sidste, vi her i 1864 mærkede til Tyskerne, var, da en Nat en større Afdeling, der kom kørende her til Byen, jog os op af Sengene for at foretage en Afsøgning bl. a. her af Præstegaarden. De dundrede paa Indgangsdøren, og da jeg kom op og med et Lys i Haanden vilde aabne Døren for at høre, hvad de vilde, blev der straks jaget en Bajonet ind ad Døren. En Officer med dragen Kaarde traadte ind, tog Lyset fra mig, lod to Soldater med opplantet Bajonet gaa foran og foretog saa en Visitation af alle Værelserne Huset igennem lige ned til Køkkenet, vendte saa om og lod alle Døre paa vid Gab, leverede mig ved Udgangen Lyset tilbage og sagde, idet han gjorde en Slags Hilsen: »Ein Stück Krieg!« Paa samme Maade blev flere Gaarde i Byen afsøgte, indtil de i Morgenstunden drog af igen. I Gaarden paa den anden Side af Kirkegaarden maatte de lave Kaffe til dem. Der var der en gammel, grim Datter, som for-

talte, at de havde sagt »smukke Pige« til hende; »a
svaart dem: smukke Dreng, saa søe de it det mier.«
I Gaarden paa den anden Side Aaen, som dengang
ejedes af R. J. Wissing, slog de Gangdøren ind, da
han ikke straks var villig til at lukke op for dem.
Den hele Afsøgning var vel enten blot en Øvelse eller
anstillet af Frygt for en Landgang af vore, som der
jo engang skete ovre i Bjerre Herred.¹⁾

¹⁾ Kaptajn Stockfleths Overfald paa de preussiske Gardehusarer ved Assen-
drup den 28. Marts 1864.
